

**ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СРЕДА – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ КАЧЕСТВОТО
НА ОБУЧЕНИЕТО В КЛАСНАТА СТАЯ**

Евгения Минкова Тополска
Нов български университет, София

**THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT – A FACTOR FOR IMPROVING THE QUALITY
OF CLASSROOM LEARNING**

Evgeniya Minkova Topolska
New Bulgarian University, Sofia

**Авторът изказва благодарност към фонд „Учебни програми“ на Факултета за базово образование на Нов български университет, гр. София, за финансирането на настоящата статия.*

Abstract: The educational environment is multi-component. In scientific research, there are different concepts about the nature, structure and planning of the educational environment. Studies in this direction support pedagogical practice with strategies for building an effective educational environment suitable for the educational needs of every child and student. The correlation between educational environment and learning quality is undeniable. The purpose of this report is to analyze the components of the educational environment and their influence on increasing learning outcomes in the classroom.

The topicality of the set topic can be found in the National Program „Ensuring a Modern Educational Environment“ of the Ministry of Education and Culture, launched in 2021.

Keywords: *educational environment, learning, classroom*

Увод

Образователната среда включва съвкупността от всички пространствено – предметни, социокултурни и междуличностни условия, в които протича образователния процес. В специализираната педагогическа литература са известни различни определения за същността и структурата на образователната среда. Най-често образователната среда се определя като „система от педагогически, психологически и организационни условия и въздействия, осигуряващи когнитивно, емоционално, комуникативно и като цяло субектно – личностно развитие на ученика, съобразно неговите възрастови и индивидуални особености и целите на обществото“ [1]. От цитираното става видно, че образователната среда има изключително широк обхват – тя включва както архитектурни и материални условия, в които протича образователния процес, така и взаимоотношенията, в които влизат субектите на образователния процес. Безспорно е значението на образователната среда за качеството на обучението. Този факт има аргументи в три аспекта, отнасящи се до образователни политики, теория и практика:

- Национална програма „Осигуряване на съвременна образователна среда“ на МОН от 2021 г.
- изследователски проучвания относно условията за изграждане на ефективна образователна среда;
- създаване на добри практики, в които образователната среда да стимулира образователните потребности на всяко дете и ученик.

Цел на настоящия доклад е да бъдат анализирани в теоретичен контекст компонентите на образователната среда и тяхното влияние върху повишаване резултатите от обучението в класната стая.

Образователна политика за изграждане на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда

В Закона за предучилищно и училищно образование образователната среда се тълкува като съвкупност от условия, фактори и елементи, гарантиращи ефективно протичане на образователния процес и активно взаимодействие на всички заинтересовани страни за постигане на устойчивост при функционирането на системата на предучилищното и училищното образование.

Изграждането на съвременна образователна среда е част от националната образователна политика. През учебната 2021/2022 г. стартира Национална програма „Осигуряване на съвременна образователна среда“ на МОН. Целта на програмата е: „Осигуряване на условия за равен достъп до предучилищно и училищно образование и повишаване качеството на образователния процес“. В програмата са обхванати училища и центрове за специална образователна подкрепа (ЦСОП). Специални акценти в изграждането на съвременна образователна среда са поставени относно:

- експериментална работа по природни науки в профилираната подготовка;
- целодневното обучение на учениците;
- културните институции;
- библиотеките;
- площадки за обучение по безопасност на движението по пътищата.

През 2022 г. и 2023 г. политиката на МОН относно изграждането на съвременна образователна среда е продължена с Национална програма „Осигуряване на съвременна, сигурна и достъпна образователна среда“. Националната програма е разработена в съответствие с приоритетните области на Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България в периода 2021 – 2030 г. Във вариантите на националните програми от 2022 г. и 2023 г. се наблюдава пререструктуриране на модулите от предишната програма от 2021 г. и включване на нов акцент – модул „Сигурност в училище“. Към настоящия момент в последния вариант на Националната програма от 2023 г. са включени следните модули:

- Модул 1 „Съвременна среда за качествено обучение по хуманитарни науки, изкуства и спорт“
- Модул 2 „Площадки за обучение по безопасност на движението по пътищата“
- Модул 3 „Създаване на достъпна архитектурна среда“
- Модул 4 „Сигурност в училище“

Анализът на допустимите дейности по програмата показва, че финансирането е насочено към изграждане на материалната среда в българското училище – закупуване на материали, учебни средства и пособия, обзавеждане и оборудване, книги за училищните библиотеки и игри, софтуерни продукти, площадки за обучение по безопасност на движението, рампи за деца със СОП, асансьори, системи за охрана и наблюдение, прилежаща инфраструктура.

В обобщение на посочените акценти в образователната политика може да направим следния извод: Изграждането на материални условия за съвременна, сигурна и достъпна образователна среда е предпоставка да се повиши качеството на образователния процес в училище.

Теоретични постановки

Засилен научен интерес към ролята на образователната среда върху качеството на обучението се забелязва от края на 70-те и началото на 80-те години на миналия век. Първоначално изследователите В. В. Давидов, Д. Б. Елконин, Ш. А. Амонашвили и др. са анализирани понятието „образователна среда“ като „образователно пространство“. Постепенно вниманието се насочва към структурата на образователната среда и нейните компоненти. Върху научните изследвания през този период от време до днес са намерили отражение педагогически идеи както от историческото развитие на педагогиката (напр. образователната среда в системата на Мария Монтесори), така и съвременни идеи, свързани с изграждането на STEM-центрове и прилагане на нови образователни подходи.

Изследванията върху личностно – развиващия потенциал на образователната среда са типологизирани по отношение на:

- образователна степен (образователна среда в детска градина, образователна среда в училище, образователна среда в университет);
- локация (образователна среда в образователна институция, образователна среда в семейство, образователна среда в системата на допълнително образование).

Съвременните научни изследвания са насочени към търсене на възможности за изграждане на ефективна съвременна образователна среда, която е съобразена с индивидуалните образователни потребности на всяко дете и ученик и осигурява качествено образование. Въпросите, които провокират изследователите са много. Част от тях може да обобщим в следните аспекти:

- Кои са компонентите на съвременната образователна среда и какво е взаимодействието между тях? Еднаква ли е ролята на всеки от компонентите на образователната среда?
- Достатъчни ли са материалните условия за повишаване качеството на образователния процес?

Съвременната образователна среда трябва да отговаря на редица изисквания: да бъде съдържателно конструирана, позитивно ориентирана, близка, естествена, осигуряваща възможности за разнообразни дейности и активна комуникация между учител и ученици, между учениците в класа [2]. Този процес изисква познаване на компонентите и структурата на образователната среда.

В специализираната педагогическа литература образователната среда се разглежда като многокомпонентна. Факторите, които влияят върху изграждането на образователната среда са разнообразни, и са насочени към процесите на възпитание, обучение и развитие на личността. Затова авторите, които проучват този педагогически концепт, посочват различен брой компоненти.

К. С. Казакова [3] посочва следните компоненти в структурата на образователната среда:

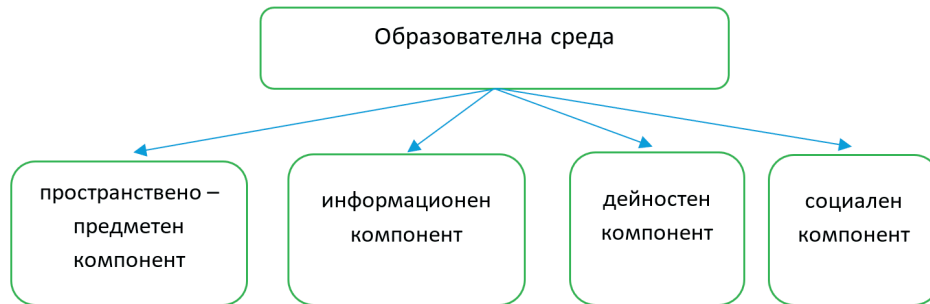
Социален компонент – в тесен смисъл се разбират условията и възможностите, които се създават в

междучелностите взаимодействия между субектите в образователния процес (ученици, учители, психолози, родители и др.). Социалният компонент на образователната среда се изразява в социално – икономическите, културни, етнически особености на живота в региона, в начина на живот, дейност, поведение на субектите в образователния процес.

Информационен компонент – включва нормативни изисквания за структуриране и функциониране на образователната среда на национално, регионално и локално ниво.

Пространствено – предметен компонент - включва пространствените условия и предметните средства, които осигуряват необходимите дейности на субектите в образователната среда.

Е. Ал – Янай [4] разширява представата за структура на образователната среда като включва и дейностен компонент (Фигура 1):

Фигура 1. Компоненти на образователната среда (Е. Ал – Янай, 2020)

В настоящото проучване приемаме, че изследователите изтъкват различни компоненти в структурата на образователната среда в зависимост от избрания изследователски подход.

В мащабно изследване на Michelle F. Maier, Joann Hsueh, Marie-Andrée Somers, Margaret Burchinal през 2022 г. [5] е проучена връзката между качеството на средата в класната стая и качеството на обучението. Като се базират на факта, че образователната среда в класната стая има различни измерения, авторите обсъждат въпроса: Кои измерения на качеството в класната стая са най-важни за развитието на децата? След анализ на интервенциите за подобряване качеството на образователната среда в класната стая, авторите стигат до извода, че осигуряването на професионално развитие на учителите, включително непрекъснато обучение и коучинг, може да подобри качеството на класната стая и практиките на преподаване на учителите, както и резултатите на децата. Тези ползи са особено забележими, когато професионалното развитие е фокусирано върху конкретна учебна програма или набор от учителски практики. В заключение на проучването изследователският екип посочва три измерения на качеството на средата в класната стая, които влияят върху резултатите от обучението на децата:

- **структурно качество**, като например физическите характеристики на класната стая (например мебели и материали);
- **качество на взаимодействието**, което включва взаимодействията на децата с учителите и другите деца в класната стая, както и климата в класната стая;
- **качество на обучението**, което включва какво се преподава в класната стая и как се преподава. Това включва образователното съдържание, уменията, които се преподават (например по математика, грамотност и социално-емоционално учене), използваните емоционални нагласи за дейност (например с цяла група или малка група) и използваните инструктивни практики (като задаване на отворени въпроси).

Типове образователна среда

В педагогическата литература са анализирани различни типове образователна среда в зависимост от характера на предметно – обектните отношения. В основата на всеки от изброените по-долу типове среда са заложили конкретни цели, които да осигурят качество на образователния процес.

Развиваща образователна среда

В концепцията за развиваща образователна среда е поставената идеята за развитие личността на ученика чрез компенсирани на налични дефицити. Стратегиите, които са в основата на изграждане на развиваща образователна среда се позовават на изследвания в областта на невропсихология на индивидуалните различия [6]:

- **Стимулиране на слабото звено във висшите психични функции** – при тази стратегия педагогът стимулира слабото звено във висшите психични функции на детето, работейки в „зоната на най-близкото развитие“. Педагогът поставя пред детето познавателна задача, с която активизира слабото

звено и помага на детето да реши тази задача, като съкращава или увеличава своята помощ в зависимост от успехите му. Недостатък на тази стратегия е, че се работи главно върху слабото звено, без да се предоставят на детето начини за преодоляване на трудностите.

- **Стимулиране на съхранените звена във висшите психични функции** – тази стратегия се основава на теоретичната постановка за системната организация на висшите психични функции. Недоразвитието в едно звено на висшите психични функции води до вторични нарушения, но също така позволява да се открият възможности за компенсирание на слабото звено. Такава възможност се открива при стимулиране на съхранените звена във висшите психични функции. Недостатък на тази стратегия е, че детето се приспособява към дефицита и се изпуска развитието на слабото звено във висшите психични функции.
- **Комбиниране на позитивните страни на стратегиите за стимулиране на слабото звено и съхранените звена във висшите психични функции** – тази стратегия предполага стимулиране на слабото звено при опора върху силните звена във висшите психични функции в процеса на специално организирана съвместна дейност на педагога и детето. Педагогът поставя пред детето познавателна задача, мотивира го за нейното изпълнение и взема участие в изпълнението на задачата, като първоначално той изпълнява функцията на слабото звено, а после постепенно предава на детето тази функция. За тази цел педагогът подрежда познавателните задачи от прости към сложни и оказва на детето помощ, която да му позволи да изпълни функцията на слабото звено.

Интерактивна образователна среда

Интерактивната образователна среда се утвърждава като възможност за повишаване активността на учениците в образователния процес чрез създаване на интеракции в образователното пространство, при използване на интерактивни методи на обучение. В. Гюрова, В. Божилова, В. Вълканова и Г. Дерменджиева посочват следните по-важни характеристики на интерактивната образователна среда:

- смяна на ролята на „обучаващия и обучавания“;
- повишена активност на учещите, в т.ч. и чрез групова/екипна работа;
- роля на водещия (когато има такъв) като улесняващ и подпомагащ учебната работа;
- интерактивни методи и техники на работа (основаващи се на взаимодействието);
- съчетаване на различни форми на контрол (самоконтрол, групов контрол, индиректен и неавторитарен контрол от страна на обучаващия);
- значителна свобода на избор на учещите по отношение на средствата, мястото, времето и ритъма на учене;
- специфична организация на времето и пространството – смяна на различни дейности в логическа последователност; максимално използване на пространството за онагледяване, както и за индивидуална работа, работа в двойки и в групи;
- положителен, подкрепящ и стимулиращ микроклимат (междучелности взаимоотношения);
- перманентна обратна връзка [7]:

Изграждането на интерактивна образователна среда е сред иновационните процеси в българското образование. Й. Николова [8] посочва редица конкретни измерения на този процес в начален етап: развиване на дигитални умения, повишаване на функционалната и информационна грамотност, формиране на емоционална и социална компетентност, формиране на интерес у учениците да търсят, изследват, развиват, доказват и представят своите „открития“, формиране на умения за работа в екип, умения за презентирание, умения за учене, отговорно отношение към природата, стимулиране на активното учене, 4К умения, учене чрез преживяване, развитие на творческите заложби на учениците, формиране на ценности у учениците и активна гражданска позиция, опознаване и съхраняване на традициите и обичаите, здравословен начин на живот, намаляване на стреса, откриване на силните страни на ученика и развиването им до степен, провокираща у него стремеж към непрекъснато учене и самоусъвършенстване и др.

Приобщаваща образователна среда

С въвеждането на държавен образователен стандарт за приобщаващо образование (Наредбата за приобщаващо образование от 2017 г.), актуалност придоби изграждането на приобщаваща образователна среда. Акцент в изграждането на приобщаваща образователна среда е създаване на подходящи условия за качествено образование не само за деца и ученици с различни образователни потребности. Приобщаващата образователна среда е ориентирана към всеки субект в образователния процес (учител, родител, директор и различни специалисти) да се чувства добре приет и подкрепен. В този контекст И. Бонева [9] посочва следните характеристики на приобщаващата училищна среда:

- училищна среда, която е достъпна, безопасна и приятна за всички членове на училищната общност,
- училищна среда, която цени и уважава уникалните характеристики на всеки свой член,
- училищна среда, в която съществува атмосфера на взаимно приемане, уважение, екипност и при-

надлежност,

- училищна среда, в която всеки член има възможност да реализира и развива потенциала си на ученик, професионалист или родител.

Творческа учебна среда

Креативността е едно от качествата на личността, които имат огромно значение в образователния процес и бъдещата професионална реализация. Това качество е поставено във фокуса на процесите по изграждане на творческа учебна среда. В проучването на Dan Davies и екип [10] се посочват няколко ключови характеристики на средата и условията, които са най-ефективни за насърчаване на творческите умения у децата и младите хора. Те включват физическа среда, наличие на ресурси/материали, използване на външната среда, използване на други среди извън училището, обучение, базирано на игра, ефективно и гъвкаво използване на времето и взаимоотношения между учители и обучаеми. Общите характеристики, за които се смята, че насърчават креативността, са гъвкавост във физическата и педагогическата среда, учащите, които имат контрол върху своето обучение и дейности, разнообразна физическа среда в училище и на други места, като музеи, гъвкаво използване на времето (включително време извън училище и параметри на учебната програма) и позволява на учениците да работят със собствено темпо без натиск. Dan Davies и екип [10] изтъкват, че важна характеристика на педагогическата среда, която може да насърчи творчеството, е естеството на връзката между учители и обучаеми, включително високи очаквания, взаимно уважение, моделиране на творчески нагласи, гъвкавост и диалог.

Заключение

Представеният кратък анализ на различни типове образователна среда не изчерпва всички възможни практически решения. В училищната практика изграждането на образователна среда се позовава на конкретните потребности на учениците и профил на образователната институция. В заключение ще добавим, че избора на акцентите в практическата реализация на образователната среда е в контекста на водещата цел в образователната политика у нас, а именно осигуряване на качествено образование за всяко дете и ученик.

References:

1. Grigoryeva, M. Ponyatie „obrazovatelynaya sreda“ i modeli obrazovatelynykh sred v sovremennoy otechestvennoy pedagogicheskoy psihologii - Uchenye zapiski. T. 3. Ser. Psihologia. Pedagogika. № 4 (12), (2010), s. 10
2. Boneva, G. Vazmozhnosti za usavarshenstvane na uroka v nachalnoto uchilishte – Pedagogicheski almanah, br.2, 2014 g., Un. izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, V. Tarnovo, (2014), s.28
3. Kazakova K. Obrazovatelynaya sreda: osnovnye issledovatelyskie podhody // Trudy Kolyskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. № 6 , (2011), s. 66-67.
4. Aly-Yanai, E. Litseyskaya obrazovatelynaya sreda kak pedagogicheskoe uslovie formirovaniya lichnosti starsheklassnika s pozitsiy aksiologii - Pedagogika. Voprosy teorii i praktiki, Tom 5. Выпуск 5, (2020), s. 575-581
5. Maier, M. et al. Does Classroom Quality Promote Preschoolers' Learning? A Conceptual Framework for Evaluating the Impact of Classroom Quality on Child Outcomes." OPRE Report No. 2022-159. Washington, DC: Office of Planning, Research, and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services, (2022). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED623437.pdf>
6. Topolska, E. Prevensia na trudnostite v ogramotyavaneto (teoretichni i prakticheski aspekti), Izd. „Amadeus Kampani“ OOD, Sofia, (2008), s. 66-67
7. Gyurova, V.; Bozhilova, V.; Valkanova, V.; Dermendzhieva, G. Interaktivnostta v uchebnia protses (ili za ribarya, ribkite i ribolova), Agentsia EVROPRES, Sofia, (2006), s. 41-42
8. Nikolova, Y. Inovatsii v uchilishtnoto obrazovanie prez pogleda na studenti i uchiteli. V: Obrazovanie i tehnologii. Inovatsii v obuchenieto i poznavatelното razvitie. Vol. 11, Burgas, (2020), s.71-74
9. Boneva, I. Model za organizirane na uchilishtnite protsesi za izgrazhdane na priobshtavashta uchilishtna sreda – V: Sbornik ot nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchashtie „Interdistsiplinarni logopedichni praktiki“, 04 – 06 Noemvri 2016 g., NBU, Sofia, (2016), s. 143
10. Davies, D., et al. Creative learning environments in education—A systematic literature review - Thinking Skills and Creativity, Volume 8, April 2013, (2013), Pages 80-91